

*Харкевич Г. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

СЕМАНТИКО-РЕФЕРЕНЦІЙНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРИКМЕТНИКА СВІЖИЙ / FRESH В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Стаття присвячена зіставленню семантичних особливостей прикметника свіжий в українській та англійській мовах. Словникові тлумачення прикметника свіжий / fresh орієнтовані на інтерпретацію готових текстів і не можуть задовольнити сучасних вимог до інтерпретації його семантики. Для тлумачення того чи іншого значення переважно використовуються синоніми (свіжий – «чистий», свіжий – «прохолодний», свіжий – «новий» тощо).

Порівняння українських та англійських словникових статей свідчить про наявність спільної частини, яка притаманна семантичній структурі слова в двох мовах. Разом з тим виявлені і відмінності, які становлять специфіку українського, або англійського прикметників. Слово свіжий не є точним перекладним еквівалентом fresh, що пов'язано з відмінностями у мовних картинах світу носіїв різних мов.

Виділено групи іменників, які сполучаються з прикметником свіжий / fresh: продукти харчування; предмети вжитку; природні явища; інформація та інформаційні джерела; неприродні речовини; об'єкти, які виникли внаслідок впливу живих істот на природне середовище. Референційна зона, яку охоплює досліджуваний прикметник, поділена на групи в залежності від характерних рис об'єктів, які входять до цих груп. На основі аналізу цих рис охарактеризовано п'ять типів значень прикметника свіжий / fresh в українській та англійській мовах.

У словникових тлумаченнях наголос робиться на тій оцінці предмета, яку дає йому людина: свіжим можна назвати щось таке, що найкращим чином задовольняє вимоги людини до об'єктів певного класу. Свіжими називають такі предмети, які з часом неминуче втрачають свої первісні властивості і тим самим перестають задовольняти потреби людини. Урахування антропоорієнтованості прикметника свіжий / fresh дає змогу пояснити і процеси асоціативного зближення об'єктів із різних референційних груп.

Ключові слова: семантика, прикметник, референційна група, значення слова, багатозначність слова.

Постановка проблеми. Проблема полісемії, незважаючи на численні роботи в галузі лексичної семантики, посідає одне з чільних місць серед проблем сучасної лінгвістики. Оскільки полісемія належить до системотвірних явищ, її розглядають здебільшого під кутом зору регулярних метафоричних і метонімічних моделей, які збагачують лексичну систему тієї чи іншої мови. В зв'язку з цим увага лінгвістів скеровується на групи лексем, у яких реалізовані регулярні переходи від прямих, первинних значень до переносних, вторинних (Віктор Левицький, Олександр Тараненко, Оксана Тищенко).

У рамках когнітивно-дискурсивного підходу полісемію досліджували за допомогою семантичних примітивів (Анна Вежбицька) та лексичних прототипів (Джордж Лакофф). Фреймовий аналіз полісемантичних іменників було проведено Ларисою Нижгородцевою-Кириченко.

Серед багатьох питань у лінгвістиці, які залишаються невирішеними і цікавлять дослідників, є механізм, за яким одне й те ж слово має здатність позначати багато предметів та явищ у мові. Слово може актуалізувати зі свого запасу інформації відповідні значення і відтінки для певного випадку вживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з цим не зникає інтерес до вивчення одниничної полісемії, яка виявляється лише на рівні окремої лексеми (Світлана Баланюк, Наталія Сніжко, Олена Васильєва). Важливим механізмом, який утворює нові змісти, є метафоричний переніс. Він за своєю природою має індивідуальний характер, адже ознаки, які обираються як базові для асоціативного зближення двох явищ дійсності, визначаються саме унікальними рисами явища і особливостями його сприйняття в мовному колективі.

Виходячи з необхідності детального вивчення механізмів утворення нових значень, була обрана тематика дослідження – аналіз семантичних зв'язків у межах багатозначності прикметника свіжий / fresh. Вибір цього прикметника був зумовлений тим, що, по-перше, його словникові інтерпретації не можуть задовольнити сучасного рівня вимог до лексикографічного опису, а, по-друге, цей прикметник належить до антропоорієнтованої лексики. Актуальність даної статті зумовлюється потребою всебічного дослідження антропоорієнтованої лексики і зіставлення на цій основі фрагментів мовних картин світу, вироблених носіями різних мов.

Об'єктом дослідження обрана семантика і референційні властивості прикметника свіжий / fresh в українській та англійській мовах.

Метою статті є виявлення значень прикметника свіжий / fresh, порівняння системи значень цього прикметника в українській та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Між одиницями лексичної системи існують відносини варіантності. Вони проявляються у тому, що одне і те ж слово, без змінення своєї форми (лексеми), може співвідноситися з кількома різними значеннями і, навпаки, одне й те ж значення (семема) може бути виражене кількома синонімами. Ці два прояви варіантних відносин у лексичі отримали назву багатозначності (полісемії) [1, с. 100].

Полісемія – категорія переважно семасіологічна. Значення багатозначного слова пов'язані асоціативно, розкидані по

окремих мікрополях і не позначають єдине понятійне ціле. Те, в якому із лексичних значень виступає слово, визначається його співвідносністю з іншими словами, наприклад: збирати квіти в полі, футбольне поле, примітки на полях. Реалізація того чи іншого значення здійснюється через контекст. Таким чином, багатозначне слово є ніби пучком декількох лексико-семантичних варіантів, значень, співвіднесених з однією лексемою. Ці варіанти утворюють семантичну парадигму слова.

Розглянемо детальніше семантику прикметника свіжий/ fresh. Для англійської мови характерне таке значення прикметника fresh, як дужий, енергійний, меткий, оригінальний (про розумові здібності). Прикметник fresh також означає недосвідченість, нетренованість: fresh hand, freshman – першокурсник. У розмовній американській мові слово fresh вживають тоді, коли треба сказати, що людина нахабна [2, с. 565; 3]. В українській мові таких значень та словосполучень немає. В англійській мові функціонують смислові навантаження на позначення доброго здоров'я, самопочуття (to be fresh and lively even at the end of the day).

Цікавим є той факт, що в українській мові словосполучення свіжа вода – це вода, нещодавно набрана із колодязя, джерела чи колонки [4, с. 79]. В англійській мові fresh water – це прісна, не морська вода. Назви об'єктів, які позначають предмети вжитку (одяг), сполучаються із прикметником fresh в англійській мові рідше. У відповідних сполученнях використовують прикметник clean (чистий). Таку саму закономірність у вживанні прикметників свіжий / чистий прослідковуємо в українській мові.

Референційні групи об'єктів, які характеризуються прикметником свіжий / fresh в українській та англійській мовах.

1. Продукти харчування:

а) овочі, фрукти:

свіжі: картопля, морква, огірки, ягоди, яблука, груші, лимони тощо;

fresh: cucumber, carrot, cabbage, tomato, berry, apple, plum, pear, lemon etc.;

б) молоко (молочні продукти):

свіжі: масло, молоко, сметана, сир, йогурт тощо;

fresh: butter, milk, cheese, sour cream etc.;

в) інші продукти тваринного походження:

свіжі: м'ясо, риба, яйця, ікра, печінка, нирки тощо;

fresh: meat, beef, fish, eggs, caviar etc.;

г) вироби з тіста:

свіжі: хліб, пиріг, тістечко, торт, вафлі тощо;

fresh: bread, toast, cake etc.;

г) страви:

свіжі: суп, білийон, борщ, каша, паштет, ковбаса, салат тощо;

fresh: soup, porridge, sausage, paste, tinned stew meat etc.;

д) напої:

свіжі: кава, чай, пиво, сік, шоколад тощо;

fresh: tea, coffee, beer, juice etc.;

е) інші продукти:

свіжі: мед, дріжджі, цукерки тощо;

fresh: honey, yeast, sweets etc.

Сполучення свіжі / fresh: м'ясо, риба, яйця, капуста, огірки, тобто продукти, які для довгого збереження так чи інакше обробляються, можуть мати два смислових значення:

– який не оброблений для тривалого зберігання (проти-лежне: присолений, маринований, консервований, вуджений);

– який не втратив своїх властивостей, не зіпсувався.

2. Предмети вжитку:

свіжі: білизна, наволочка, рушник, скатертина, покривало, сорочка тощо;

fresh: shirt, table-cloth, bath-towel etc.

Цю групу складають об'єкти, які контактують із тілом (переважно покривають його). Це предмети вжитку, які швидко та легко забруднюються. Ознакою свіжості є запах (наприклад, миючі засоби). Свіжий / fresh також той, що не був використаний.

3. Природні явища:

а) частина доби:

свіжі: ранок, вечір, ніч, день тощо;

fresh: morning, evening, night, day etc.;

б) атмосферні явища:

свіжі: дощ, сніг, повітря, вітер тощо;

fresh: snow, air, wind, breeze, rain, water etc.;

в) рослини:

свіжі: трава, гай, листочки, ліс, квіти тощо;

fresh: grass, weed, shoots of a plant, forest, flowers etc.;

г) запахи:

свіжі: аромат, запах тощо;

fresh: odour, aroma etc.;

г) інші явища:

свіжі: погода, хвиля, сіно тощо;

fresh: yellow light etc.

Цю групу складають іменники, які позначають явища та об'єкти природи і сполучаються з прикметником свіжий / fresh. Для атмосферних явищ, частин доби ознакою «свіжості» є прохолода. «Свіжий» також означає сильний (про вітер, хвилю), яскраво-зелений, молодий (про листя дерев, траву). Свіжий запах квітів людина відчуває на нюх. Свіжий дощ, вітер – на дотик. Отже, велику роль у визначенні «свіжості» відіграють органи відчуття.

4. Інформація та інформаційні джерела

У цій групі об'єднано конкретні й абстрактні іменники, оскільки вони стосуються однієї сфери.

Свіжі: журнали, газети, інформація, новини, плакати, події тощо.

Fresh: magazine, newspaper, news, sheet of paper, facts etc.

Ознакою свіжості для конкретних об'єктів є запах ще не висохлої фарби та яскравість. Іншою ознакою є інформація, розміщена в інформаційних джерелах – останні, найновіші, нікому не відомі новини, які людина може використовувати у своїх цілях.

5. Неприродні речовини:

свіжі: фарба, лак, розчин, крем, цемент, вапно тощо;

fresh: colors, paint, tapestry etc.

В українській мові сполучення такого типу мають два значення. По-перше, свіжа фарба – це фарба в банці, ще не використана. По-друге, свіжа фарба – та, що не висохла. Відповідно ознаками свіжості є специфічний запах, блиск, а також стан речовини. Для англійської мови характерне сполучення fresh paint – тобто фарба, яка ще не висохла.

6. Об'єкти, які виникли внаслідок впливу живих істот на природне середовище:

свіжий: слід, яма, нора, могила, рана, синець тощо;

fresh: trail, hole, cut, wound etc.

Це об'єкти, які нещодавно з'явилися або були зроблені. «Свіжий» означає, що об'єкт усе ще зберігає свою форму.

Наприклад, свіжа нора – ще не засипана, усередині немає листя, моху.

Розглянемо функціонально-семантичні особливості прикметника свіжий / fresh, які визначають його вживання з іменниками кожної виділеної референційної групи. Найбільшою є група, яку утворюють назви продуктів харчування. Серед них є об'єкти, які людина споживає у природному вигляді, без будь-якої обробки (огірки, яблука), а також об'єкти, спеціально оброблені для їжі (зварені, подрібнені тощо). Спільною рисою цих об'єктів є те, що вони змінюють свої якості з плином часу: фрукти гниють, молоко кисне, хліб засихає тощо. Через певний час такі продукти і страви під впливом природних чинників стають непридатними для споживання. До цієї ж референційної групи можна віднести і невеликий клас іменників, які позначають неприродні речовини типу лаків, фарб.

Таким чином, у сполученні з іменниками вказаної референційної групи прикметник свіжий / fresh має значення, що складається з таких компонентів:

СВІЖИЙ 1:

– такий, що його споживає людина (найчастіше як їжу, пиття);

– такий, що в нормі поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні позитивні властивості і є в оптимальному стані для використання людиною.

На основі цього значення прикметника свіжий / fresh утворене інше, що виявляється в опозиції свіжий – вуджений / солоний / квашений. Це значення реалізується у сполученнях із назвами продуктів харчування, які можуть бути відповідним чином оброблені для того, щоб зберегти їх природні властивості і продовжити термін придатності. Суттєво, що прикметник у цьому значенні (СВІЖИЙ 2) граматично відмежовані від СВІЖИЙ 1. По-перше, лише СВІЖИЙ 1 має форми суб'єктивної оцінки (свіжий, свіжесенький). По-друге, тільки СВІЖИЙ 1 сполучається з прислівниками дуже, вельми і має ступені порівняння. По-третє, СВІЖИЙ 1, на відміну від СВІЖИЙ 2, може вживатися у функції предиката [5].

Отже, СВІЖИЙ 2:

– такий, що його споживає людина (найчастіше як їжу, пиття);

– такий, що в нормі поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання;

– такий, що його можна спеціально обробити з метою продовження терміну придатності; внаслідок обробки об'єкт міняє свої природні властивості;

– не оброблений у такий спосіб, як вказано у попередньому пункті.

Наступну референційну групу утворюють природні об'єкти, які людина безпосередньо не споживає, як продукти харчування. Однак ці об'єкти становлять для людини певний інтерес. Так, вони можуть розглядатися як об'єкти, що позитивно впливають на органи відчуттів, на самопочуття (свіжий ранок). Інколи на перший план виходить естетична цінність таких об'єктів (свіжі квіти, свіжий сніг). Подібні об'єкти також зазнають негативних змін під впливом зовнішніх чи внутрішніх чинників і тому можуть перебувати у двох релевантних для людини станах (свіжі квіти – зів'ялі квіти).

Отже, СВІЖИЙ 3:

– такий, що має природне походження; такий, що потрапляє у сферу інтересів людини і використовується нею з прагматичною чи естетичною метою;

– такий, що в нормі поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання чи використання;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні позитивні властивості і перебуває в оптимальному стані для використання.

Наступну референційну групу складають артефакти, об'єкти, створені людиною для її потреб. Їх важливою особливістю є те, що вони можуть знаходитися у двох станах: первісному стані (стані створення) і вторинному стані, який виникає унаслідок їх використання. Об'єкти можуть бути оновлені, повернені у первісний стан. До цієї групи належать об'єкти, матеріалом для яких є тканина (наприклад, сорочка, скатертина тощо). Синонімом до прикметника свіжий виступає слово чистий. До цієї референційної групи ми також відносимо об'єкти, які є носіями інформації (газети, журнали).

СВІЖИЙ 4:

– такий, що створений людиною для власних потреб (про предмети домашнього вжитку та про друковані носії інформації);

– такий, що поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання чи використання; або такий, що втрачає свою актуальність;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої позитивні властивості і знаходиться в оптимальному стані для використання.

До останньої референційної групи належать об'єкти, які з'являються у природному середовищі внаслідок впливу живої істоти чи природної сили (свіжа рана, свіжий слід). У момент виникнення і протягом певного часу після виникнення такий об'єкт зберігає чіткі ознаки діяльності якоїсь істоти чи природної сили. Важливою спільною ознакою об'єктів цієї групи є властивість мінятися з плином часу (слід на снігу зникає). Утім, не можна вважати, що первісний стан об'єкта людина обов'язково оцінює як позитивний, а зміни в об'єкті як негативні.

Отже, СВІЖИЙ 5:

– такий, що виник у природному чи створеному людиною середовищі внаслідок втручання живої істоти чи природної сили;

– такий, що поступово змінюється під впливом природних чинників, змінюючи свою форму, вигляд, структуру;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні ознаки.

Характерною особливістю прикметника свіжий у цьому значенні є те, що він не сполучається із запереченням (неправильно: на снігу були несвіжі сліди лося).

Висновки і перспективи дослідження. У словникових статтях наявна велика кількість підзначень, які стосуються одного-двох вживань досліджуваного прикметника. Порівняння українських та англійських словникових статей дозволяє зробити висновок про наявність спільної частини, яка притаманна семантичній структурі слова у двох мовах. Разом з тим виявлені і відмінності, які становлять специфіку українського та англій-

ського прикметника. Слово свіжий не є точним перекладним еквівалентом *fresh*, що пов'язано з відмінностями у мовних картинах світу носіїв різних мов.

Референційна зона прикметника свіжий / *fresh* поділена на групи залежно від характерних рис об'єктів, що входять до цих груп. На основі аналізу цих рис виявлено п'ять типів значень прикметника свіжий / *fresh*. Значення СВІЖИЙ 1 мотивує метафоричне значення СВІЖИЙ 5 (свіжа рана, яма, слід). Інваріантною ознакою класу референтів, які можуть бути номіновані цим прикметником, можна вважати невеликий проміжок часу, який минає від моменту появи об'єкта до моменту спостереження, коли стан об'єкта фіксується як «свіжий». У такому стані об'єкт інтерпретується як свіжий на основі певних зовнішніх ознак, передусім його зовнішнього вигляду.

Значення СВІЖИЙ 4 мотивується значенням СВІЖИЙ 1. Основою для асоціативного зближення двох референційних груп стають чуттєві враження, які формують образи свіжих плодів, продуктів, страв. Очевидно, суттєвим виявляється уявлення про те, що свіжі, ще не зіпсовані природні об'єкти є чистими, незабрудненими. Таким чином, референційне поле об'єктів, які в українській та англійській мовах можуть бути охарактеризовані як свіжі, розширювалося, охоплюючи на основі метафоричного переносу предмети, первісно далекі від об'єктів природного походження, які людина використовує у їжу. Внаслідок цього в мовній свідомості носіїв мови утворилася широка, різноманітна категорія, яка складається з об'єктів, що можуть бути позначені прикметником свіжий / *fresh*. Переважна більшість об'єктів, що входять до цієї категорії, використовується людиною.

Урахування антропоорієнтованості досліджуваного прикметника дає змогу пояснити процеси асоціативного зближення об'єктів із різних референційних груп, на основі яких відбувається метафоризація. Саме метафоричний перенос, на основі якого з'являються яскраві сполучення слів, є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Modern English Lexicology : course book / Horot Ye. I., Kolyada E. K., Kotsyuk L. M., Malimon L. K. Ostroh : Publishing house of Ostroh Academy National University, 2015. 328 p.
2. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by A. Gadsby. 3d ed. Barcelona : Longman, 2000. 1668 p.
3. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. by A. S. Hornby. Oxford : Oxford University Press, 1995. 1580 p.

4. Словник української мови : в 11-ти томах / за ред. І. К. Білодіда та ін. Т. IX. Київ : Наукова думка, 1978. 916 с.
5. Харкевич Г. І. Функціонально-семантичні особливості прикметника свіжий в українській, англійській і польській мовах. Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи. Луцьк: СЛУ імені Лесі Українки, 2013. Т. 2. С. 20–24.

Kharkevych H. Semantic and referential properties of the adjective fresh in the Ukrainian and English languages

Summary. The article is devoted to a comparison of the semantic features of the adjective *fresh* in the Ukrainian and English languages. Dictionary interpretations of the adjective *fresh* are focused on the interpretation of ready-made texts and cannot meet modern requirements for the interpretation of its semantics. To interpret one or another meaning, synonyms are mostly used (*fresh* – “clean”, *fresh* – “cool”, *fresh* – “new”, etc.).

A comparison of Ukrainian and English dictionary entries shows the presence of a common part inherent in the semantic structure of the word in the two languages. At the same time, the differences that constitute the specificity of Ukrainian or English adjectives have been also revealed. The word *свіжий* is not an exact translation equivalent of *fresh*, which is due to differences in the linguistic worldviews of speakers of different languages.

The groups of nouns that are combined with the adjective *fresh* have been highlighted: food products; consumer goods; natural phenomenon; information and information sources; unnatural substances; objects that arose as a result of the impact of living beings on the natural environment. The referential zone covered by the investigated adjective has been divided into groups depending on the characteristic features of the objects included in these groups. Based on the analysis of these features, five types of meanings of the adjective *fresh* in the Ukrainian and English languages have been characterized.

In the dictionary interpretations, the emphasis is on the assessment of the object that a person gives it: *fresh* can be called something that best satisfies a person's requirements for objects of a certain class. Items that inevitably lose their original properties over time and thereby cease to satisfy human needs are called *fresh*. Taking into account the anthropocentricity of the adjective *fresh* makes it possible to explain the processes of associative convergence of the objects from different referential groups.

Key words: semantics, adjective, referential group, word meaning, polysemy of a word.